

ارزیابی ادله الکترونیک و ارزش اثباتی آنها در دادرسی مدنی

محمد باباپور

مرتضی شیروانی شیرازی

چکیده

با توجه به پیشرفت فناوری و رشد فزاینده کاربرد ابزارهای ارتباطی میان اقشار مختلف جامعه، بررسی حقوقی این فناوری‌ها و ابزارهای ارتباط جمعی، امری انکارناپذیر است. یکی از مسائل نوپدید در رابطه با فناوری‌های نوین، ایجاد اسناد و ادله الکترونیک است که بر حامل‌های داده پیام قرار می‌گیرد. امروزه ادله الکترونیک نیز جزئی از ادله اثبات دعوی به شمار می‌رود که این امر محصول فناوری‌های نوین است. مسأله‌ی مهمی که در ارتباط با چنین ادله‌ای مطرح می‌شود، این است که ارزش اثباتی آنها به چه میزان است؟ پژوهش پیش‌رو به روش تحلیلی و توصیفی انجام شده و به دنبال یافتن پاسخ این پرسش است که چگونه می‌توان در دادرسی مدنی از ادله الکترونیک بهره برد. مهمترین نتیجه‌ای که در انتها به دست آمده، این است که در تقسیم‌بندی ادله اثبات دعوی، ادله الکترونیک در عداد اسناد قرار می‌گیرد و چنانچه مطابق با قانون تنظیم شده باشد، روش اثبات اصالت آنها، همان روش اثبات اصالت اسناد در دادرسی مدنی است.

واژگان کلیدی: داده پیام، ادله الکترونیک، دادرسی مدنی، سند، ادله اثبات دعوی.

مقدمه

در عصر حاضر پیشرفت دانش و رشد سریع تکنولوژی سبب شده، ابواب جدیدی در ارتباطات اشخاص گشوده شود. در گذشته افراد غالباً به صورت حضوری و فیزیکی با یکدیگر ارتباط برقرار می کرده‌اند و به جز ارتباطاتی که از طریق نامه‌نگاری صورت می گرفته، راه دیگری برای برقراری ارتباط غیر حضوری، وجود نداشته است. لیکن امروزه به مدد فناوری‌های نوین، انسان‌ها می‌توانند با اشخاصی که هزاران کیلومتر از آنها فاصله دارند، به صورت غیر حضوری با یکدیگر ارتباط برقرار نمایند. این ارتباط در بستر فضای مجازی و از طریق ابزارهای الکترونیکی مختلف صورت می‌گیرد. مبرهن است ارتباطاتی که به صورت مجازی میان انسان‌ها برقرار می‌شود، از یک جنس نیست؛ بلکه برخی ارتباطات از نوع دوستانه و غیر رسمی است. به صورت طبیعی اشخاص مختلف روزانه با دوستان خود در مکان‌های مختلف ارتباط برقرار می‌کنند. برخی دیگر از نوع ارتباطات رسمی است که با هدفی معین و مشخص شکل می‌گیرد. این نوع ارتباطات نیز در جای خود مصادیق مختلفی دارد. یکی از مصادیق‌های قابل توجه این نوع ارتباطات، ارتباطات حقوقی است که غالباً با اهداف اقتصادی برقرار می‌شود. ارتباطات حقوقی نیز گاهی به صورت حضوری و گاهی به شکل غیر حضوری است. می‌توان مدعی شد، امروزه در دنیای ارتباطات حقوقی، بسیاری از عقود و قراردادها به صورت الکترونیکی، منعقد می‌شوند و اشخاص بدون اینکه حضوری و در یک مجلس یکدیگر را رؤیت نمایند، بر اساس ضوابط و قواعد موجود، به صورت الکترونیکی مبادرت به انعقاد قرارداد می‌نمایند. این نوع قراردادها از لحاظ آثار حقوقی و ارزش اقتصادی، تفاوتی با قراردادهای سنتی ندارد، بلکه تفاوت این نوع قراردادها با قراردادهای سنتی، در اسناد و ادله‌ی مربوطه است. در قراردادهای سنتی از اسناد و ادله‌ی سنتی استفاده می‌شود، لیکن در قراردادهای الکترونیکی به مقتضای ماهیت قرارداد، اسناد و ادله نیز الکترونیکی است. البته باید به این نکته‌ی مهم توجه داشت که اسناد و ادله الکترونیکی همیشه مربوط به قراردادهای الکترونیکی نیست، بلکه احتمال دارد، در قراردادهای سنتی نیز ادله‌ی الکترونیکی ابراز شود، اما از آنجا که ادله‌ی الکترونیکی غالباً در ارتباط با قراردادهای الکترونیکی است، بنابراین ادله‌ی مذکور بیشتر در ارتباط با این نوع قراردادها مورد بحث قرار می‌گیرد. آنچه قابل اعتناست اینکه ادله‌ی الکترونیکی چه در ارتباط با قراردادهای الکترونیکی باشد چه در ارتباط با قراردادهای سنتی و یا حتی در ارتباط با

تعهدات غیر قراردادی و سایر امور حقوقی، تفاوتی در اصل موضوع نمی کند، بلکه باید دید ارزش اثباتی این نوع ادله چگونه است و آیا ادله الکترونیک با ادله سنتی تفاوتی در ارزش اثباتی دارد یا خیر؟ در واقع هدف از اینکه اندکی درباره قراردادهای الکترونیک صحبت شد، این است که منشأ ادله الکترونیک و بستر ایجاد آنها شناخته و سپس به بررسی ارزش و قدرت اثباتی آنها در رویه قضایی پرداخته شود. حال برای آنکه بتوان به درستی به این موضوع پی برد، بهتر است ابتدا مفهوم ادله الکترونیک مورد بررسی و مطالعه قرار گیرد، زیرا چنانچه مفهوم این ادله به درستی شناخته نشود، نمی توان در ارتباط با ارزش اثباتی آن نیز بررسی جامعی صورت داد، بنابراین در متن مقاله به بررسی مفهوم این ادله پرداخته و سپس ارزش اثباتی آن بیان می گردد.

2

اهمیت موضوع

چنانکه واضح و مبرهن است، اثبات هر دعوی در محاکم قضایی بر مبنای دلایل و مدارکی است که طرفین اختلاف، ارائه میدهند. فلذا هر چقدر دلایل و مدارک ابرازی از سوی طرفین دعوی، مستحکمتر و معتبرتر باشد، شانس بیشتری برای اثبات مدعا وجود دارد. بنابراین بررسی اینکه هر دلیل از چه مقدار قدرت اثباتی برخوردار است، اهمیت ویژه‌ای دارد؛ به خصوص آنکه در عصر حاضر فناوریها و ارتباطاتی که بر پایه پیشرفتهای بشری شکل گرفته، زمینساز ایجاد، گستره وسیعی از دلایل اثبات دعوی شده است که در این مقاله تلاش میشود به صورت اختصار، اعتبار ادله الکترونیک مورد مطالعه قرار گیرد.

ادبیات و پیشینه موضوع

از آنجا که موضع پژوهش حاضر موضوعی مبتلابه است، لذا مورد توجه محققان و نویسندگان حقوقی متعدد بوده است، بنابراین در ادامه تلاش بر آن است که به صورت مختصر به برخی از آنها اشاره گردد:

1- مرتضی شهبازی‌نیا و محبوبه عبدالهی مقاله‌ای تدوین نموده‌اند با عنوان «احراز اصالت اسناد الکترونیکی». این مقاله در فصلنامه‌ی پژوهش‌های حقوق تطبیقی دوره 13، شماره 4، زمستان 1388، منتشر شده است. در این مقاله، نویسندگان به دنبال احراز اصالت اسناد الکترونیکی هستند، در حالی که مقاله حاضر به گام فراتر از احراز اصالت قرار

دارد و به دنبال این است که پس از احراز اصالت اسناد الکترونیکی به این نقطه برسد که اسناد احراز اصالت شده، تا چه میزان در فرآیند دادرسی مؤثر هستند.

2- سید محمدهادی ساعی و رضا باباخانی مقاله‌ای نگاشته‌اند با عنوان «بررسی ارزش اثباتی اسناد الکترونیکی در حقوق ایران». این مقاله در پژوهشنامه‌ی حقوق اسلامی، سال سیزدهم، شماره اول، بهار و تابستان 1394، به چاپ رسیده است. مقاله‌ی مزبور به دنبال بررسی ارزش اثباتی ادله‌ی الکترونیک در حقوق ایران، اعم از حقوق خصوصی، کیفری، تجارت و غیره است و بیشتر در پی یافتن ریشه‌ی فقهی موضوع می‌باشد در حالی که مقاله‌ی حاضر ارزش اثباتی ادله‌ی الکترونیک را به طور اختصاصی در دادرسی مدنی بررسی نموده است.

3- مصطفی‌السان و محمدرضا منوچهری، مقاله‌ای تدوین کرده‌اند با عنوان «ارزیابی اصالت ادله‌ی الکترونیکی و ارزش اثباتی آن». این مقاله در مجله‌ی حقوقی دانشگاه شیراز، دوره‌ی دهم، شماره‌ی دوم، تابستان 1397، منتشر شده است. چنانکه از عنوان پیداست، نویسندگان در این مقاله به دنبال احراز اصالت اسناد الکترونیک هستند. در مقاله‌ی حاضر ارزش اثباتی به طور ویژه در دادرسی مدنی بررسی می‌شود، علاوه بر این، فقط به مبحث اسناد نمی‌پردازد، بلکه تمامی ادله‌ی اثبات دعوی، از جمله اسناد، اقرار و شهادت توسط حامل‌های الکترونیکی و غیره را مورد مطالعه قرار می‌دهد.

اهداف پژوهش

پژوهش حاضر به طور مشخص دو هدف را دنبال می‌نماید:

نخست هدف علمی است که در این ارتباط این مقاله به دنبال بررسی ابعاد اثباتی ادله‌ی الکترونیک است. دومین هدف، هدف کاربردی است که در این راستا به دنبال بررسی چگونگی به کار بردن ادله‌ی الکترونیک در فرآیند دادرسی مدنی است.

فرضیه‌های پژوهش

- 1- ادله‌ی الکترونیک در صورت احراز اصالت، از اعتباری همسنگ ادله سنتی برخوردار هستند.
- 2- ادله‌ای که بر حامل‌های داده پیام که توسط قانون شناسایی شده باشند، قرار بگیرند، اصیل شناخته می‌شوند

1- ماهیت ادله الکترونیک

به جهت بررسی صحیح ماهیت ادله الکترونیک بهتر است ابتدا مفهوم دلیل بیان شود. روشن‌ترین تعریف برای دلیل در ماده 194 قانون آئین دادرسی مدنی بیان شده. در این ماده می‌گوید: «دلیل عبارت از امری است که اصحاب دعوا برای اثبات یا دفاع از دعوا به آن استناد می‌نمایند». ملاحظه می‌شود که در این ماده خصوصیتی برای دلیل برشمرده شده که در واقع این خصوصیت همان کارکرد اصلی دلیل است. به واقع دلیل همان است که برای اثبات دعوا یا دفاع، بتوان به آن استناد کرد. این تعریف هم خصوصیت دلیل است و هم کارکرد آن.

با توجه به اینکه این خصوصیت و کارکرد به صورت عام در ارتباط با تمام ادله بیان شده و هیچکدام از ادله از آن استثنا نشده، بنابراین باید گفت، این تعریف درباره‌ی ادله الکترونیک نیز صدق می‌کند. یعنی ادله الکترونیک نیز باید به گونه‌ای باشند که بتوان در مقام دعوا یا دفاع، به آن استناد نمود. در حقیقت باید گفت تمامی ادله الکترونیک قابلیت از ماهیت مستقل و متفاوتی که با یکدیگر دارند، یک خصیصه میان همه‌ی آنها مشترک است و آن خصیصه، قابلیت استناد در مقام دفاع یا دعوی می‌باشد. حال با عنایت به این کارکرد در رابطه با تعریف ادله الکترونیک اینگونه بیان شده: «هر داده پیامی که اصحاب دعوی برای اثبات یا دفاع از مدعای خود به آن استناد می‌کنند» (شهبازی‌نیا، 1389).

بر اساس تعریف بیان شده، مشخص می‌گردد که ادله الکترونیک با ادله سنتی یک تشابه دارد و یک تفاوت. تشابه آنها در همان کارکردی است که در سطور فوق به آن اشاره شد، یعنی قابل استناد بودن در مقام اثبات دعوی یا دفاع. تفاوت این دو نوع دلیل نیز در این است که ادله الکترونیک مبتنی بر حامل‌های الکترونیک می‌باشد که در تعریف مذکور، از این حامل با عنوان داده پیام، نام برده شده است. حال باید دید، داده پیام چیست که حامل ادله الکترونیک می‌باشد. ماده دوم قانون تجارت الکترونیک در تعریف داده پیام می‌گوید: «داده پیام هر نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهوم است که با وسایل الکترونیکی، نوری یا فناوری‌های جدید اطلاعات تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش می‌شود». بر اساس این تعریف داده پیام ابزاری که از فناوری‌های نوین نشأت گرفته و حامل اطلاعات یا مفهومی است که در قابلیت ذخیره و پردازش دارند. این اطلاعات در زمان مقتضی، به دستور مقام قضایی یا بنا به درخواست مدعی، پردازش شده و در دادرسی مورد استفاده قرار می‌گیرد. حال با توجه به تعریف دلیل، دلیل الکترونیک و داده پیام در

یک جمله جامع از دلیل الکترونیک و کارکرد ویژه آن باید گفت: «هر ابزاری ناشی از فناوری اطلاعات اعم از تلگرام، تلکس، ابزارهای نوری و امثالهم، جزو منابع دلیل الکترونیک محسوب میشوند؛ لذا با مذاقه در تعریف ادله الکترونیک، محرز است که داده پیام، عنصر اصلی دلایل الکترونیکی می باشد» (رحیمی و میخچی، 1396)

2- اصالت ادله الکترونیکی و راههای اثبات آن

بعد از اینکه به مفهوم ادله الکترونیک پرداخته شد، اینکه باید به اصالت این اسناد توجه نمود. در این راستا ابتدا باید مفهوم اصالت را بررسی نمود و سپس راههای اثبات آن در مقام دادرسی را به مباحثه نشست.

1-2 اصالت

بر اساس ماده 1258 قانون مدنی، ادله اثبات دعوی، عبارتند از: 1- اقرار؛ 2- اسناد کتبی؛ 3- شهادت؛ 4- امارات؛ 5- قسم. این موارد، ادله سنتی هستند که در قانون مورد شناسایی قرار گرفته و در دادرسی کاربرد دارد. حال در مقایسه ادله الکترونیک با این ادله، به نظر می رسد، ادله الکترونیک بیشتر با اسناد کتبی، مطابقت داشته باشد. این ادعا در ماده 6 قانون تجارت الکترونیک به نوعی تأیید شده است. این ماده می گوید: «هر گاه وجود یک نوشته از نظر قانون لازم باشد، ((داده پیام)) در حکم نوشته است...». بنابراین ملاحظه می شود که قانونگذار فرض را بر این قرار داده که داده پیام که همان حامل ادله الکترونیک است، در حکم نوشته می باشد و با بررسی ادله اثبات دعوی، این نتیجه حاصل می شود که در عداد ادله برشمرده شده توسط قانون، این اسناد هستند که به شکل کتبی مورد پذیرش قانون قرار گرفته اند. البته اقرار و شهادت نیز می تواند به صورت کتبی در دادرسی ابراز شود، بنابراین اقرار و شهادت- های کتبی نیز به نوعی می توانند به صورت الکترونیک باشند، اما اثبات اصالت آنها در قیاس با اثبات اصالت اسناد الکترونیکی دشوارتر است. علاوه بر این در ماده 655 قانون آئین دادرسی کیفری نیز به نوعی این مطلب مورد اشاره قرار گرفته است. در ماده مذکور چنین بیان شده: «در هر مورد که به موجب قوانین آیین دادرسی کیفری و سایر قوانین و مقررات موضوعه، اعم از حقوقی و کیفری، سند، مدرک، نوشته، برگه اجرائیه، اوراق رأی، امضاء، اثر انگشت، ابلاغ اوراق قضائی، نشانی و مانند آن لازم باشد صورت الکترونیکی یا محتوای الکترونیکی آن حسب مورد با رعایت سازوکارهای امنیتی مذکور در مواد این قانون و تبصره های آن کافی و معتبر است». چنانچه در این ماده نیز مشاهده می شود، ادله الکترونیکی صرفاً در ارتباط با مکتوبات مد نظر قرار گرفته است.

2-2 راه‌های اثبات

اینک با توجه به مطالب فوق باید دید راه‌های اثبات اصالت سند الکترونیک چیست؟ قبل از پاسخ دادن به این پرسش باید توجه داشت، اثبات اصالت سند در مواردی صورت می‌گیرد که طرف مقابل دعوی در دادرسی ادعای جعل یا انکار و تردید درباره سند مطرح نموده باشد (برای مطالعه‌ی بیشتر رک: دیانی، 1384).

در خصوص تعریف اصل سند باید اشعار داشت که به موجب قواعد آنسیترال، سند اصل، سندی است که برای نخستین بار، اطلاعاتی در آن درج می‌شود. (UNCITRAL Model Law on Electronic Signature with Guide to Enactment, n62, 2001)

این مسأله در ارتباط با اسناد سنتی قابل اجراست، زیرا زمانی که شخصی رونوشتی از سند به دادگاه ابراز می‌کند، در صورت درخواست قاضی موظف است، اصل سند، یعنی همان نسخه‌ای که برای نخستین مرتبه اطلاعات در آن درج شده را ابراز نماید، لیکن این امر به موجب کنوانسیون استفاده از ادله‌ی الکترونیک در قراردادهای بین‌المللی مصوب 2007، در ارتباط با اسناد الکترونیک قابلیت اجرا ندارد. (Convention On The Use Of Electronic Communications In International Contract, 2007)

عدم قابلیت اجرای این موضوع در ارتباط با اسناد الکترونیک به این دلیل است که: «هنگامی که اطلاعات برای نخستین بار وارد یک رایانه می‌شوند، نخست در حافظه‌ی اصلی سامانه ذخیره و سپس به حافظه‌ی کوتاه‌مدت یا دیگر واسطه‌های مغناطیسی منتقل می‌شوند. آن گاه اطلاعات از حافظه‌ی رایانه به صفحه نمایش منتقل شده، قابل رؤیت می‌شوند. به محض آن که سامانه‌ی کامپیوتری خاموش می‌شود "اصل" از بین می‌رود و آنچه در حافظه باقی می‌ماند در واقع، تصویری است از آنچه برای نخستین بار فقط در حافظه‌ی موقت وجود داشته است. نه این نسخه و نه نسخه‌های بعدی هیچ کدام اصیل نیستند و از نظر شکلی، همگی تصویر محسوب می‌شوند». (Wilding, 1997, Edward, Computer Evidence). اما این بدان معنا نیست که ادله‌ی الکترونیک کارکرد خود را از دست می‌دهند و در دادرسی قابلیت ابراز و استناد ندارند، بلکه «می‌توان کارکرد اصل سند، یعنی تمامیت را به شیوه دیگری تأمین

ششمین کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق ۳۰ خرداد ۱۴۰۱ - تهران

کرد؛ زیرا در قلمرو حقوق، شکل و قالب مدنظر نیست، بلکه کارکرد مورد نظر است و اگر در موردی بر رعایت شکل و تشریفات خاص تأکید می‌شود به منظور رسیدن به اهدافی است که از این طریق تأمین می‌شود. به همین دلیل در مواردی که قانونگذار، وجود عنصر خاصی را برای اعتبار دلیل لازم می‌داند، تأمین کارکرد آن، کافی است.

(UNCITRAL Model Law on Electronic Signature with Guide to Enactment, 2001)

«در مواردی که قانونگذار، وجود امضا را لازم می‌داند، رویه‌ی قضایی در پذیرش اثر انگشت به جای امضا، تردید نمی‌کند و گاه حتی نوشته‌ی بدون امضا، معتبر محسوب می‌شود. پس در مواردی که ارائه‌ی اصل سند لازم است؛ اثبات تمامیت اطلاعات، شرط لزوم ارائه اصل سند را برآورده می‌کند» (شهبازی‌نیا و عبدالهی، ۱۳۸۹). بنابراین مشاهده می‌شود که اسناد الکترونیکی که اصالت آنها اثبات شده، بدون ابراز نسخه اولیه نیز در دادرسی قابلیت استناد دارد.

اینک پس از بیان این مطالب مجدداً پرسشی که در در سطور فوق مطرح شد، یادآوری می‌گردد. در پاسخ به اینکه راه‌های اثبات اسناد الکترونیکی چیست؟ باید به ماده‌ی ۸ قانون تجارت الکترونیک اشاره نمود. این ماده می‌گوید: «هر گاه قانون لازم بداند که اطلاعات به صورت اصل ارائه یا نگهداری شود این امر یا نگهداری و ارائه اطلاعات به صورت داده پیام نیز در صورت وجود شرایط زیر امکان‌پذیر می‌باشد:

الف) اطلاعات مورد نظر، قابل دسترسی بوده و امکان استفاده در صورت رجوع بعدی فراهم باشد.

ب) داده پیام به همان قالبی (فرمتی) که تولید، ارسال و یا دریافت شده و یا به قالبی که دقیقاً نمایشگر اطلاعاتی باشد که تولید، ارسال و یا دریافت شده، نگهداری شود.

ج) اطلاعاتی که مشخص کننده مبدأ، مقصد، زمان ارسال و زمان دریافت داده پیام می‌باشند نیز در صورت وجود نگهداری شوند.

د) شرایط دیگری که هر نهاد، سازمان، دستگاه دولتی و یا وزارتخانه در خصوص نگهداری داده پیام مرتبط با حوزه مسئولیت خود مقرر نموده فراهم شده باشد».

با دقت در مفاد ماده مذکور این نکته قابل درک است که شرایطی در قانون وجود دارد که این شرایط به نوعی راه‌های اثبات اسناد الکترونیک محسوب می‌شوند. به عبارت دیگر چنانچه این شرایط در ارتباط با یک سند الکترونیک

وجود داشته باشد، آن سند اصل محسوب می شود و در صورت وجود این شرایط، اصالت سند الکترونیک مورد خدشه واقع می شود.

شرایط بیان شده در ماده 8 نیاز به بررسی و دقیق دارد، لذا بهتر است این بررسی به صورت زیر انجام شود:

1- قابلیت دسترسی به این معناست که «اطلاعات مورد نظر برای انسانها و نیز سامانه های رایانه ای قابل استفاده مجدد باشند. بنابراین در صورتی که نرم افزار مورد نیاز برای بازخوانی سند موجود نباشد و کسانی که به سند نیاز دارند، نتوانند آن را به دست آورند یا مطالعه کنند، سند قابل دسترسی و قابل استفاده نیست» (شهبازی نیا و عبدالمهی، 1388).

2- حفظ تمامیت اطلاعاتی که تولید، ارسال یا دریافت شده اند. «در صورتی که اطلاعات ارائه یا نگهداری شده به همان قالب اولیه باشند، یعنی از زمان تولید، ارسال یا دریافت، قالب آنها تغییری نکرده باشد، تشخیص تمامیت اطلاعات، امر دشواری نیست؛ زیرا اگر سند دارای یک امضای الکترونیکی مطمئن باشد، تمامیت سند تضمین می شود و افزودن یا تغییر حتی یک حرف از سند قابل تشخیص است» (زرکلام، 1382).

3- بند "ج" ماده مذکور، نگهداری اطلاعاتی را که مشخص کننده ی مبدأ، مقصد، و زمان ارسال و دریافت داده پیام است و برای شناسایی آن ضرورت دارد، لازم می داند. این الزام، استاندارد را ایجاد می کند که حتی بالاتر از اسناد کاغذی اصیل است (UNCITRAL Model Law on Electronic Signature with Guide to Enactment, n74). «اطلاعات مذکور می تواند برای اثبات زمان و مکان انعقاد قرارداد یا ایقاعات مورد استفاده طرفین دعوا و دادگاهها مورد استناد قرار گیرد» (دوبلهفن، 1388).

بند "د" ماده مذکور مقرر می دارد در مواردی که برخی وزارتخانه ها و سازمانها برای نگهداری نسخ اصل، شرایط خاصی را مقرر کرده اند، رعایت این شرایط الزامی است، زیرا اطلاعات بایگانی شده غالباً در برخی امور اداری، مانند امور مالیاتی یا کنترل های گمرکی مورد استفاده قرار می گیرند و از آن جا که این حوزه ها مرتبط با نظم عمومی هستند گاه لازم است شرایط خاصی برای بایگانی اسناد مورد نیاز این ادارات مقرر شود (Convention On The Use Of Electronic Communications In International Contract, 2007).

در یک جمع بندی جامع از این مبحث باید بیان داشت، در مقام بررسی اصالت ادله ی الکترونیک ابتدا به این موضوع پرداخته شود که ادله ی الکترونیک ابرازی در دادرسی مدنی، غالباً به شکل سند و نوشته است. بعد از اینکه مشخص شد، ادله ی الکترونیک به شکل سند نوشته است، باید اذعان داشت برای اثبات اصالت آن بر اساس قانون

شرایطی وجود دارد که چنانچه دلیل یا سند الکترونیک، حائز این شرایط باشد، اصیل محسوب شده و در دادرسی قابلیت استناد دارد و در صورت عدم احراز شرایط مزبور توسط سند الکترونیک، آن سند اصیل نبوده و قابلیت استناد ندارد.

3- ارزش اثباتی ادله الکترونیک

قانون مدنی، ادله‌ی اثبات دعوی را به ترتیب تأثیرگذاری و ارزش اثباتی بیان نموده است. به این ترتیب اقرار دارای بالاترین تأثیرگذاری و نسبت به سایر ادله دارای بیشترین ارزش اثباتی است؛ به همین مناسبت در صدر ادله‌ی اثبات دعوی قرار می‌گیرد. بعد از اقرار، اسناد و بعد از اسناد به ترتیب شهادت، امارات و قسم هستند. حال با توجه به مطلبی که در مبحث قبل بیان شد ادله‌ی الکترونیک جزو اسناد به شمار می‌روند، بنابراین در این قسمت می‌بایست ارزش اثباتی اسناد مورد توجه قرار گیرد. در این رابطه باید توجه داشت که اسناد به دو دسته تقسیم می‌شوند: اسناد رسمی و اسناد عادی. حال باید دید اداله الکترونیک جزو کدام یک از این دو دسته هستند.

مطابق با آنچه تا کنون بیان شده است، در حقوق موضوعه ایران، قانون تجارت الکترونیک، قانونی است که به وضع مقررات در ارتباط با اسناد الکترونیکی پرداخته است، بنابراین برای پی بردن به ارزش اثباتی اسناد الکترونیک باید به این قانون توجه نمود. البته قبل از اینکه به قانون تجارت الکترونیک اشاره شود، باید توجه داشت، سند الکترونیک مفهومی متفاوت از داده‌پیام است. با مذاقه در آنچه تا کنون بیان شده، می‌توان به روشنی دریافت که داده‌پیام ابزاری است که حاوی ادله‌ی الکترونیک می‌باشد. به عبارت دیگر داده‌پیام "حامل ادله‌ی الکترونیک" است، بنابراین نمی‌توان داده‌پیام به عنوان دلیل تلقی نمود، بلکه داده‌پیام حامل دلیل است. متأسفانه این مسأله در قانون تجارت الکترونیک مورد توجه قرار نگرفته و در مواردی مشاهده می‌شود که مفهوم داده‌پیام و مفهوم دلیل الکترونیک در قانون مزبور خلط گردیده است. برخی از محققین نیز به این مسأله توجه نموده و در ارتباط با ارزش اثباتی سند الکترونیک در قانون مزبور و خلط دو مفهوم یاد شده نوشته‌اند: «قانون تجارت الکترونیکی در بیان سوابق الکترونیکی مقررات روشنی ندارد. این قانون، در موارد متعددی بارها تلاش کرده که موضع حقوقی خود را در خصوص ارزش اثباتی سند الکترونیک بیان کند. با این وجود، خلط سند الکترونیکی به داده‌پیام از یک سو و افراط مقنن در مورد

ارزش اثباتی داده پیام، منجر به آن شده که در عمل، نتوان مفاد قانون تجارت الکترونیکی را برای تعیین ارزش اثباتی سند الکترونیکی به کار گرفت» (السان و منوچهری، 1397).

علیرغم اینکه قانون تجارت الکترونیک در ارتباط با ارزش اثباتی ادله الکترونیک دارای نقص و ابهام است، لیکن به دلیل اینکه قانون مذکور تنها مبنای قانونی ارزش اثباتی ادله الکترونیک در حقوق موضوعه ایران است، بنابراین ناگزیر باید به مفاد همین قانون استناد کرد و به بررسی آن پرداخت. در ماده 13 قانون مزبور اینگونه آمده: «به طور کلی، ارزش اثباتی ((داده پیام)) ها با توجه به عوامل مطمئن از جمله تناسب روش های ایمنی به کار گرفته شده با موضوع و منظور مبادلهی ((داده پیام)) تعیین می شود». در این ماده دو نکته قابل توجه وجود دارد. نکتهی نخست این است که این ماده، مفهوم داده پیام و مفهوم ادل الکترونیکی را با یکدیگر خلط نموده و به جای اینکه به ارزش اثباتی ادله الکترونیکی، اشاره نماید، ارزش اثباتی داده پیام را مطرح کرده است. نکتهی دوم را نیز باید چنین توصیف کرد که شرایطی را بیان کرده که ارزش اثباتی ادله الکترونیکی به توجه به این شرایط ارزیابی می شود. این شرایط به تناسب روش های ایمنی به کار گرفته شده در ایجاد دلیل الکترونیک و مقصود استفاده کننده از این اسناد، پرداخته است. به عبارت روشن تر هر چقدر ایمنی روش به کار گرفته در اصالت دلیل الکترونیک با آن منظوری که استفاده کنند از آن دارد، نزدیک تر و متناسب تر باشد، ارزش اثباتی دلیل الکترونیک افزایش می یابد.

مطلب دیگری که در ارتباط با ارزش اثباتی اسناد الکترونیک بسیار حائز اهمیت می باشد، قابلیت انتساب است. این امر بدان معناست که هر چقدر قابلیت انتساب دلیل الکترونیک به ابراز کنندهی آن بیشتر باشد دارای ارزش اثباتی بالاتری است و به عکس به هر میزانی که قابلیت انتساب دلیل الکترونیک به ابراز کننده آن ضعیف تر باشد، ارزش اثباتی آن نیز کمتر است. در ارتباط با این نکته باید توجه داشت، در نظام ادلهی اثبات دعوی در حقوق ایران، ادله به دو دسته ادلهی قانونی و ادلهی اخلاقی تقسیم می شوند. ادلهی قانونی ادلهای هستند که در قانون مدنی احصاء شده¹ و باید قاضی را به اقناع وجدان برساند. آنچه در ارتباط با این ادله مطرح است اینکه قانونگذار برای قاضی چهارچوب تعیین نموده و وی نمی تواند خارج از این چهارچوب عمل نموده و به طریق دیگری به اقناع وجدان دست یابد (برای مطالعهی بیشتر رک: کاتوزیان، 1385). دسته دیگر ادلهی اخلاقی هستند. این دسته در نقطه مقابل دلیل های قانونی

¹ اقرار، سند، شهادت، امارات و قسم.

قرار می گیرند. از این حیث که دلایل اقناع وجدان قاضی در قانون مشخص نشده و همچنین ارزش اثباتی آنها نیز از قبل تعیین شده نیست. بلکه در اینگونه ادله، محدوده عملکرد قاضی نسبت به ادله‌ی قانونی وسیع تر است و وی می تواند به ارزیابی ادله‌ی موجود پرداخته و با استناد به دلایل مورد نظر خویش، مبادرت به صدور رأی نماید (برای مطالعه‌ی بیشتر رک: کاتوزیان، 1385).

اینک با توجه به نظام حقوقی ایران، در ارتباط با ارزش اثباتی ادله الکترونیک باید اذعان داشت، ارزش اثباتی این ادله تا حدودی به ارزیابی دادرسی نیز بستگی دارد. به عبارت دیگر بیان شد که دلیل الکترونیک در حکم سند است. این امر بدان معنا نیست که دلیل الکترونیک، همان سند است و دارای همان ارزش اثباتی نیز می باشد، بلکه دلیل الکترونیک در حکم سند است و قاضی باید برای ارزیابی ارزش اثباتی آن به ارزش اثباتی اسناد، نظر داشته باشد. بنابراین قاضی نمی تواند جهت سنجش ارزش اثباتی این ادله، ارزشی همسنگ سایر ادله مثل شهادت یا امارات را برای ادله الکترونیک در نظر بگیرد؛ بلکه پس از انجام بررسی های لازم در ارتباط با اصالت دلیل الکترونیک و قابلیت انساب آن به ابرازکننده، قاضی چنین ارزیابی می کند که این دلیل الکترونیک در مقام یک سند، به چه میزان وی را به اقناع وجدان می رساند و آیا می تواند چنین دلیلی را در صدور رأی مؤثر بداند یا خیر؟ به سخن دیگر قاضی می بایست برای این پرسش که آیا چنین دلیلی می تواند مستند صدور رأی قرار گیرد یا خیر، پاسخ قانع کننده ای بیابد.

پس از بررسی این مطالب به پاسخ پرسشی که در سطور فوق مطرح شد، پرداخته می شود. این پرسش که ادله‌ی الکترونیک جزو کدام دسته از اسناد هستند؟ در پاسخ باید گفت، ماده 1287 قانون مدنی اشعار می دارد: «اسنادی که در اداره‌ی ثبت اسناد و املاک و یا دفتر اسناد رسمی یا در نزد سایر مأمورین رسمی در حدود صلاحیت آنها و بر طبق مقررات قانونی تنظیم شده باشند، رسمی است». بنابر مفهوم مخالف این ماده سایر اسنادی که حائز یکی از این ویژگی ها نباشند، سند عادی محسوب می شود.

در این رابطه که آیا دلیل الکترونیک، سند رسمی محسوب می شود یا سند عادی؛ باید توجه داشت که دلیل الکترونیک قابلیت اینکه در ادارات ثبت اسناد و املاک یا در دفاتر اسناد رسمی و یا در نزد مأمورین رسمی، تنظیم گردد، ندارد. لذا این برداشت حاصل می شود که دلیل الکترونیک، سند عادی است. اما باید گفت، این برداشت نیز چندان صحیح به نظر نمی رسد، زیرا برخی از ادله‌ی الکترونیکی قاضی را کاملاً به اقناع وجدان می رساند، به گونه‌ای که قاضی برای صدور رأی نیاز به دلیل دیگری ندارد. بنابراین باید دید، ادله‌ی الکترونیک چگونه تقسیم بندی می شوند.

ششمین کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق ۳۰ خرداد ۱۴۰۱ - تهران

با توجه به آنچه در سطور فوق در ارتباط با ارزش اثباتی ادله الکترونیک بیان گردید و اشاره شد که یک هر چقدر روش‌های ایمنی بیشتری در ارتباط با ایجاد یک دلیل الکترونیک رعایت شده باشد و همچنین هر چقدر این روش‌های ایمنی به کار برده، با منظور استفاده‌کننده‌ی آن تناسب بیشتری داشته باشد و همچنین هر چقدر قابلیت انتساب این ادله به ابرازکننده‌ی آن استوارتر باشد، دلیل الکترونیک مطمئن‌تر است و ارزش اثباتی بالاتری دارد. اینک با توجه به این سه معیار در ارزیابی میزان ارزش اثباتی ادله‌ی الکترونیک، باید بیان داشت بر این مبنا، ادله‌ی الکترونیک به دو دسته‌ی مطمئن و عادی تقسیم می‌شوند. پژوهشگران در این ارتباط می‌گویند: «درحالی‌که با بررسی شرایطی که یک سند باید دارا باشد تا واجد وصف رسمی شود، مشخص می‌گردد که دلیل الکترونیک از چنین قابلیت‌ی برخوردار نیست، بلکه با توجه به خصوصیات که دارد، قابل تقسیم به مطمئن و عادی است» (ساعی و باباخانی، 1391).

در ارتباط با تقسیم‌بندی ادله‌ی الکترونیک و همچنین با توجه به نظام ادله‌ی اثبات دعوی و ارزش اثباتی آنها، باید اشعار داشت، ادله‌ی الکترونیک، جزو اسناد کتبی نیستند، بلکه در حکم اسناد کتبی به شمار می‌روند و چنانچه شخصی در دادرسی مدنی برای اثبات مدعای خویش یا در مقام دفاع، به ادله‌ی الکترونیکی استناد نماید، قاضی با توجه به معیارهای بیان شده برای میزان ارزش اثباتی این ادله، آنها را ارزیابی نموده و در نهایت با استناد به استدلال خویش مبادرت به صدور رأی می‌کند.

نکته‌ی مهمی که در ارتباط با ارزش اثباتی ادله‌ی الکترونیک وجود دارد این است که در طبقه‌بندی ادله‌ی اثبات دعوی، ادله‌ی الکترونیک در مرتبه دوم قرار می‌گیرد. یعنی ارزش اثباتی آن از اقرار کمتر و از شهادت، امارات و قسم، بیشتر است. نکته‌ی دیگر نیز اینکه چنانچه ادله‌ی الکترونیک با اسناد در تعارض قرار بگیرد، یقیناً ارزش اثباتی اسناد کتبی از ادله‌ی الکترونیک بیشتر خواهد بود. مگر در تعارض سند عادی با دلیل الکترونیکِ مطمئن که قاضی را به چنان اقناع وجدانی برساند که دلیل الکترونیکی مطمئن را به سند عادی مرجح بداند.

نتیجه‌گیری

ادله‌ی الکترونیک، ادله‌ای هستند که به واسطه فناوری‌های نوین ایجاد می‌شوند و بر داده‌پیام که حامل آنها هستند، قرار می‌گیرند. ادله‌ی الکترونیک در دسته‌بندی ادله‌ی اثبات دعوی، در دسته‌ی اسناد قرار می‌گیرند و برای اثبات اصالت آنها نیز همان روش‌هایی که در اثبات اصالت اسناد، وجود دارد، مطرح است، با این تفاوت که از آنجا که در ادله‌ی

6th International & National Conference on Management Studies, Accounting & Law

20 June 2022 - Tehran

ششمین کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق
۳۰ خرداد ۱۴۰۱ - تهران

الکترونیک امکان ارائه اصل سند در جلسه دادرسی وجود ندارد، بنابراین هر طریق دیگری که افاده‌ی مقصود نموده و قاضی را به این برداشت برساند که دلیل الکترونیکی ابراز شده، اصل است، کفایت منظور نموده و دلیل الکترونیک، اصل محسوب می‌شود. ارزش اثباتی این ادله نیز به سه معیار بستگی دارد، این سه معیار عبارتند از: استفاده از روش‌های ایمنی بیشتر در ایجاد ادله الکترونیک، تناسب روش‌های ایمنی به کاربرده شده با مقصود ابراز کننده و قابلیت انتساب ادله الکترونیک به ابراز کننده. ادله الکترونیک در نظام ادله‌ی اثبات دعوی در حکم سند نوشته قرار می‌گیرد و به دو دسته مطمئن و عادی تقسیم می‌شود.

منابع

الف) قوانین

1. قانون آئین دادرسی کیفری مصوب 1392
2. قانون آئین دادرسی مدنی
3. قانون تجارت الکترونیک
4. قانون مدن

ب) منابع فارسی

5. ابدالی، مهرزاد (1385) **رویه آئین دادرسی مدنی**، تهران، نیک اندیش.
6. السان، مصطفی و منوچهری (1397) محمدرضا، **ارزیابی اصالت ادله الکترونیکی و ارزش اثباتی آنها**، مجله‌ی مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، دوره‌ی دهم، شماره‌ی 2، تابستان.
7. دوبلفون، زویه لینان (1388) **حقوق تجارت الکترونیک**، ترجمه ستار زرکلام، تهران، مؤسسه‌ی مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
8. دیانی، عبدالرسول (1384) **حجیت اسناد**، فصلنامه‌ی دادرسی، شماره‌ی 54.
9. رحیمی، فتح‌الله و حسین میخچی، زهره (1396) **مروری کوتاه به اصالت اسناد و ادله الکترونیک در نظام حقوقی ایران**، فصلنامه‌ی دانش حقوق و مالیه، سال اول، شماره‌ی 1، پائیز.
10. زرکلام، ستار (1383) **امضای الکترونیکی و جایگاه آن در نظام ادله اثبات دعوا**، مجله‌ی مدرس، دوره‌ی هفتم، شماره‌ی 1، بهار.
11. ساعی، محمدهادی و باباخانی، رضا (1391) **بررسی ارزش اثباتی ادله‌ی الکترونیک در حقوق ایران**، پژوهشنامه‌ی حقوق اسلامی، سال سیزدهم، شماره‌ی 1، بهار و تابستان.

12. شهبازی نیا، مرتضی و عبداللهی، محبوبه (1389) **دلیل الکترونیک در نظام ادله‌ی اثبات دعوی**،

فصلنامه‌ی حقوق دانشکده‌ی حقوق و علوم سیاسی، شماره‌ی 4، دوره‌ی 40، زمستان.

13. شهبازی نیا، مرتضی و عبداللهی، محبوبه (1388) **احراز اصالت در اسناد الکترونیکی**، پژوهش‌های

حقوق تطبیقی دوره‌ی 13، شماره‌ی 4، زمستان.

14. کاتوزیان، ناصر (1385) **اثبات و دلیل اثبات**، تهران، میزان.

(ج) انگلیسی

15. **Convention On The Use Of Electronic Communications In International Contract** (2007), www.uncitral.org.

16. **UNCITRAL Model Law on Electronic Signature with Guide to Enactment**, 2001, United Nations, New York (2002) www.uncitral.org/English/texts/electom/ml-elecsig-e.pdf.

17. Wilding, Edward, **Computer Evidence (1997) A Forensic Investigations Handbook**, London, Sweet & Maxwell.

Abstract

Given the advancement of technology and the growing use of communication tools between different segments of society, the legal review of these technologies and tools of mass communication is undeniable. One of the emerging issues is the creation of electronic documents and evidence that are placed on the data carriers of the message. Today, electronic evidence is also one of the evidence to prove the claim, which is the product of new technologies. The important question that arises in connection with these arguments is what is their positive value. The present research has been done analytically and descriptively and seeks to find answers on how electronic evidence can be used in civil proceedings. The most important conclusion reached in the end is that in the division of evidence to prove a claim, electronic evidence is included in the number of documents and if it is regulated by law, the method of proving their authenticity is the same as proving the authenticity of documents in civil proceedings.

Keywords: Message data, Electronic evidence, Civil proceedings, Document, Proof of claim.